

De træbevoksede arealer omfatter skræntskoven op mod Hvidegårdsparken, hvor der findes en del gamle ege- og bøgetræer. Om foråret er der her et smukt blomsterflor neden for skrænten bestående af hvid anemone, gul anemone, hulrodet lærkespore, liden lærkespore, vorterod, bingelurt og almindelig guldstjerne. I skræntskoven beskæres opvækst af ahorn og elm for at bevare den som en blandet ege- og bøgeskov.

Neden for skræntskoven er der en bålplads under egetræernes kroner i læ for vind og vejr og med store sten at sidde på.

Under 2. verdenskrig var der skydebane i Tordals Mose med skrænten som fang for vildfarne kugler.

▼ *Hulrodet Lærkespore*

▼ *Almindelig Guldstjerne*

▲ *Søen*

ADGANG

Der er mange adgangsveje til mosen. I den sydlige del af mosen løber Ermelundsstien, som blev anlagt i 1929 fra Firskovvej i Lyngby til Ermelunden.

Fra Hvidegårdsparken er der både en sti i forlængelse af stamvejen, en grusvej fra Hvidegården og en sti langs vestsiden af Hvidegårdsparken.

Fra Jægersborgvej er der adgang ad vejen forbi Stenrødgård og fra Ermelundsvej er der adgang via en skovvej og en sti i den græsbevoksede gennemskæring, hvor Fæstningskanalen lå.

Der blev i 1982 anlagt en ridesti gennem Tordals Mose parallelt med Ermelundsstien, som alle ryttere skal benytte. Stien fører rytterne fra Stenrødgård til Ermelunden og Dyrehaven.

Udover Ermelundsstien er der i Tordals Mose også en række brede og smalle trampestier.

Udgivet af Danmarks Naturfredningsforening i Lyngby-Taarbæk, 2017.
www.dn.dk/lyngby-taarbaek, tlf. 4588 9455.

Udgivet med støtte fra Nordea-fonden

Fotos: Malene Fischer, Hans Nielsen og Scanpix: Jesper Plambeck, Gert S Laursen, Jens Eriksen, Sven Halling, Johnny Madsen, Eva Rosenqvist, Ole Gabrielsen, Dieter Betz og Steen Agger.

Layout: Koch&Falk. Tryk: TrykTeam, 1. oplag 25.000 eksemplarer.

NORDEA
FONDEN

TORDALS MOSE

Danmarks
Naturfredningsforening

LANDSKABET

Tordals Mose ligger i en tunneldal, der går fra Øresund ved Klampenborg og gennem Lyngby Sø til Furesø. Tunneldalen blev skabt af smeltevandet ved afslutningen af den sidste istid for ca. 15.000 år siden. I den sidste fase af afsmeltningen havde isen en stilstandslinje ved Ermelunden, hvor den skabte Ermelundsbakken på tværs af tunneldalen. Det er forklaringen på, at Mølleåen fra Lyngby ikke følger den oprindelige tunneldal til Klampenborg, men i stedet løber i en smeltevandsdal til Ørholm, hvor den støder til en anden tunneldal, som løber til Øresund nord for Taarbæk ved Strandmøllen.

Ermelundsbakken skabte en langstrakt sø ind til Lyngby, der senere groede til og blev til Tordals Mose og Lyngby Mose.

På gamle kort kan man se, at der har været tørvegravning i Tordals Mose, og at der har været afløb fra mosen mod vest gennem Toftøbækken til Mølleåen i Lyngby.

Tordals Moses landskabelige værdier består i dag af de markante bevoksninger af hvidtjørn og hyld, den skovbevoksede skrænt op mod Hvidegårdsparken samt den gravede sø og den naturgenoprettede mose. Der er i Tordals Mose fundet ca. 250 forskellige plantearter.

TORDALS MOSE SOM BOPLADS

Arkæologiske fund viser, at der har været beboelser i Tordals Mose i jægerstenalderen og bondestenalderen. Fra jægerstenalderen (år 13.000 - 4.000 før Kristus) er det vigtigste fund en boplads, der har ligget som en ø i Tordals Mose, der dengang var en sø. På bopladsen er der bl.a. fundet en kærneøkse, flækker, flækkeblokke og et spidsvåben.

I bronzealderen (år 1.700 - 500 før Kristus) blev der opført et stort antal gravhøje både nord og syd for Tordals Mose. Ved Hvidegården lå der indtil 1800-tallet 12 bronzealderhøje, hvoraf 2 er bevarede i dag. Den ene bronzealderhøj ligger lige syd for Hvidegården og er

en meget flot storhøj med en diameter på 30 meter og en højde på 4,5 meter med gamle monumentale ege- og bøgetræer. Det var i en høj lige syd for denne, at det interessante og berømte Hvidegårdsfund blev gjort i 1845. Den anden bronzealderhøj ligger i haven nord for Hvidegården.

FÆSTNINGSKANALEN

I 1886-87 blev Fæstningskanalen anlagt gennem Tordals Mose som en del af Københavns Landbefæstning. Formålet med Fæstningskanalen var, at den skulle lede vand fra Furesøen til Ermelunden, så det kunne skabe Nordre Oversvømmelse fra Ermelunden til Øresund ved Klampenborg, Søndre Oversvømmelse fra Ermelunden gennem Gentofte Sø til Utterslev Mose og Kagsåbassinet ved Vestvolden. Det krævede 11 mio. m³ vand, og det kunne der fås ved at sænke vandstanden i Furesø med godt 1 meter. I forbindelse med anlæggelsen af Fæstningskanalen blev størstedelen af Tordals Mose dækket af overskudsjord og resten – den østlige del – blev afvandet, så mosen forsvandt og sprang i skov og krat. Københavns Landbefæstning blev nedlagt i 1920, og Fæstningskanalen blev i 1960'erne fyldt op med affald på strækningen gennem Tordals Mose.

FREDNINGEN

I januar 1996 udsendte kommunalbestyrelsen i Lyngby-Taarbæk et forslag til lokalplan 130 for Lyngby Storcenter. Forslaget inddrog Fæstningskanalen på strækningen mellem Toftebæksvej og Klampenborgvej til en udvidelse af Lyngby Storcenter. Det førte til, at Danmarks Naturfredningsforening i februar rejste en frednings-

◀ Eng-storkenæb

døgnfluelarver, bugsvømmere, rygsvømmere og vårfluelarver. I søen vokser der bl.a. dunhammer, butbladet vandaks, kransålsalger og vejbredekeblad. Rundt om søen er der store bevoksninger af stiv star, lådden dueurt, høj sødgræs og rørgræs. Desuden vokser der ved søen sump-forglemmigej, tigger-ranunkel og den meget smukke langbladet ranunkel. Efter etableringen af søen bredte langbladet ranunkel sig voldsomt og der fandtes i tusindvis indtil et insektangreb næsten udryddede bestanden for nogle år siden. I de seneste år har bestanden været opadgående igen.

Danmarks Naturfredningsforening har plejet søen siden den blev gravet, så den ikke gror til i dunhammer og høj sødgræs, men er synlig fra Ermelundsstien.

Om foråret er der ofte grågæs i søen og blichøns bygger rede. Om sommeren er den attraktiv for svaler, der fanger insekter over søen og dykker ned til overfladen efter vand.

sag for Ermelundskilen fra Lyngby Sø til Ermelunden for at bevare Fæstningskanalen som fortidsminde i hele sin udstrækning, så den senere ville kunne genskabes som en tør eller vandfyldt kanal. Fredningen havde desuden til formål at bevare og forbedre landskabskilens funktion som levested og spredningskorridor for det vilde plante- og dyreliv. I 2002 besluttede Naturklagenævnet enstemmigt at frede Ermelundskilen fra Lyngby Sø til Ermelunden, som foreslået af Danmarks Naturfredningsforening, og dermed blev Tordals Mose fredet.

SØEN

Søen blev gravet i 1991 af Danmarks Naturfredningsforening i en vinteroversvømmet lavning i den vestlige del af den opfyldte mose. Her var mosen dækket af 1 meter jordfyld, og under dette blev der registreret mosejord ned til over 8 meters dybde. Søen blev i 2012 udvidet mod syd med et lavvandet område, og den er nu blandt de mest værdifulde søer i kommunen med bl.a. ynglende butsnudet frø, skrubbudse, grøn frø og lille vandsalamander. Søen har et meget rigt insektliv med bl.a. guldsmede, vandnymfer, tanglopper,

◀ Mosen med vandrøllike

Lille
Blichøne ▲ ▲ vandsalamander
Grøn frø ▼ ▼ Firepletet libel

MOSEN

Ved anlæggelsen af Fæstningskanalen i 1888 blev hele Tordals Mose enten opfyldt eller afvandet. I 2004 hævdede Lyngby-Taarbæk Kommune imidlertid afløbet i den afvandede mose med ca. 125 cm og fældede de fleste træer og buske, så den igen blev til mose. Mosen får det meste af sit vand om vinteren fra en kilde, der kommer fra Ermelunden og løber over grusvejen syd for mosen. Vandstanden i mosen er meget svingende på grund af Gentofte Kommunes kraftige vandindvinding i Ermelunden. Om vinteren er vandspejlet op til ca. 125 cm over terræn, men falder så til under terræn i juli for igen at opstå sidst på året. Alligevel har mosen en meget værdifuld mosevegetation med bl.a. vandrøllike, vandmynte, knippestar, bittersød natskygge, kattehale, almindelig fredløs og søkogleaks. I mosen yngler bl.a. butsnudet frø, grøn frø, blichøne, gråand og grønbenet rørhøne. Fiskehejren står som en statue ved bredden og venter på fangst. Den nærmeste hejrekoloni er ved Bagsværd sø, men hejren flyver gerne langt efter et godt spisekammer. Gøgen yngler også i området, og i maj og juni kan man høre dens kukken.

Danmarks Naturfredningsforening har plejet mosen siden 2004 ved at bekæmpe dunhammer, pil og tagrør, så der i stedet er blevet lys og plads til det meget rige og varierede plante- og dyreliv, som mosen nu har fået.

▼ Fiskehejre

- ▲▲ Aurora sommerfugl (han)
- ▲ Hvepseedderkop

På de lysåbne arealer findes et meget varieret planteliv med store bestande af almindelig agermåne og mørk kongelys og spredte forekomster af skov-løg, løgkarse, skov-fladbælg, kruset tidsel, kål-tidsel, almindelig knopurt, gul fladbælg, læge-kulsukker, høst-rødtop, bjerg-rørhvene og den sjældne eng-storkenæb.

Høst-rødtop er en enårig plante med brunrøde blomster. Det er en halvsnylter, fordi dens rødder ofte trænger ind i andre planters rødder for at hente næringsstoffer og vand.

I den østlige del af Tordals Mose findes en bestand af grøn bjørneklo, der ikke er invasiv som kæmpebjørneklo, men en naturligt hjemmehørende plante i Danmark. På de lysåbne arealer ses især om foråret sommerfuglen aurora, når den lægger æg på løgkarsen, som dens larver lever af. Sidst på sommeren ses hvepseedderkop-

- ▲ Langbladet ranunkel
- ▲▲ Skovløg
- ▲ Skov-fladbælg

pen, der er en af Danmarks flotteste og største edderkopper med sin længde på 3-4 cm inkl. ben. Den er indvandret fra Sydeuropa, og blev første gang set i Danmark i 1992 i Jægersborg Dyrehave.

I bevoksningerne af gamle hylde træer nord for søen ses svampen almindelig judasøre på dens grene.

På de lysåbne arealer var der i 1990'erne en stor bestand af kæmpebjørneklo, som Naturfredningsforeningen har udryddet. For ca. 10 år siden begyndte den invasive art pastinak, der stammer fra Sydeuropa, at brede sig voldsomt i kommunen og ikke mindst i Tordals Mose. Dens saft giver ligesom bjørnekloens smertende sår ved hudkontakt i sollys. Det fik Naturfredningsforeningen til at iværksætte en bekæmpelse i hele kommunen, så bestanden nu er reduceret kraftigt.

Hvid anemone ►